

Elżbieta Oknińska
Uniwersytet Warszawski

Recenzja

Wagner Izabela (2011) *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych*. Warszawa: Scholar

Elżbieta Oknińska, magister ekonomii, licencjat w zakresie socjologii, doktorantka w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jej zainteresowania naukowe zogniskowane są wokół socjologii pracy i organizacji, zarządzania zasobami ludzkimi oraz społecznej odpowiedzialności biznesu.

Dane adresowe autorki:

Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski
ul. Karowa 18
00-927 Warszawa
e-mail: okninskae@is.uw.edu.pl

Pionier, kontynuator czy obieżyświat? Nauka na podstawie „swobodnych pogaduszek”

Książka Izabeli Wagner podejmuje bardzo interesujące zagadnienia badania karier młodych polskich naukowców. Osoby te są stypendystami prestiżowych programów stażowych i należą do elity w swojej dziedzinie. *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych* to książka o tym, jak lokalny naukowiec przekształca się w międzynarodowego specjalistę funkcjonującego w przestrzeni multikulturowej. Publikacja ukazuje także szerszy kontekst nie-

zwykłej dynamiki oraz wysokiej złożoności świata naukowców.

Autorka książki jest socjolożką, adiunktem w Zakładzie Socjologii Pracy i Organizacji Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jej bogate doświadczenie naukowe koncentruje się wokół analizy procesów konstrukcji karier w środowiskach intelektualnych i artystycznych. Autorka prowadzi badania etnograficzne na wielu elitarnych uczelniach wyższych w krajach europejskich (Francja, Polska, Niemcy), jak również w Stanach Zjednoczonych. Jest ona także beneficjentką prestiżowych programów stypendialnych, jak na przykład programów Fundacji Kościuszkowskiej czy Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej (FNP). Niewątpliwie jest członkiem polskiej elity naukowej, którą sama bada. Izabela Wagner przez wiele lat obserwowała pracę młodych polskich naukowców na czołowych zagranicznych uniwersytetach i w laboratoriach. Przeprowadziła ponad sto wywiadów formalnych oraz wielokrotnie więcej wywiadów nieformalnych z wybitnymi naukowcami. Efektem tych prac jest powstanie książki *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych*.

Publikacja złożona jest z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów oraz bibliografii. Książkę cechuje pewnego typu hybrydalność, która powstała z połączenia klasycznego sposobu formułowania zagadnień etnograficznych (rozdziały II-IV) oraz innych form typowych dla socjologii (rozdział V). Elementem szczególnym – w odniesieniu do publikacji etnograficznych – jest także umieszczenie na początku rozdziału typowo teoretycznego.

Już we wstępie autorka dokonuje redefinicji takich zagadnień, jak kariera, transmobilność czy elita.

Dzięki temu możliwe jest uściślenie, co rozumiemy poprzez sformułowanie *transnational professional*. Według Wagner transnarodowy profesjonalista to osoba, która kształci się w różnych krajach, a ścieżki jej kariery zawodowej zdeterminowane są wielokrotnymi doświadczeniami mobilności (geograficznej). Taki profesjonalista należy do międzynarodowych sieci współpracy naukowej, ma afiliacje w wielu ośrodkach akademickich i – co bardzo istotne – jest członkiem tamtejszych zespołów badawczych. Jego działalność finansowana jest z budżetów międzynarodowych instytucji i wyróżnia się specyficzną kulturą pracy. Autorka rozróżnia także takie pojęcia, jak międzynarodowe środowisko naukowe oraz środowisko transnarodowe. Taki zabieg definiowania kluczowych pojęć ułatwia uporządkowanie wiedzy oraz pozwala na dalsze trafne rozważania nad tym tematem.

Niezwykle istotnym aspektem tej publikacji jest fakt, że autorka proponuje zastosowanie nowego podejścia badawczego. Charakterystyka oraz uzasadnienie wyboru zastosowanych metod badawczych zaprezentowane są w pierwszym rozdziale tej książki. Nosi on wymowny tytuł *Socjologiczna kuchnia, czyli metodologia*. Rozdział ten stanowi doskonałe wprowadzenie dla czytelnika, który nie ma wykształcenia typowo socjologicznego. Autorka neguje ilościowe podejście do analizy zjawiska mobilności i podkreśla kluczową rolę etnografii, przy czym etnografia jest przez nią rozumiana, zgodnie z perspektywą Margarethe Kusenbach, jako subdyscyplina socjologii, a nie wyłącznie jako metoda badawcza (Kusenbach 2005). Autorka proponuje eksplorację obszarów, które dotąd nie zostały zbadane tymi metodami. Na ich rzecz przemawiają liczne argumenty, które autorka wstępnie omawia (s. 9; zob. także Wagner 2010: 41–56).

Ważnym aspektem jest dla Wagner podkreślenie procesualnego charakteru budowania przynależności do międzynarodowej społeczności zawodowej. Obroną ścieżkę badań etnograficznych, które koncentrują się głównie na obserwacji (w tym obserwacji uczestniczącej), uzupełniają dane zebrane za pomocą licznych wywiadów. Autorka zdefiniowała swoją rolę przede wszystkim jako obserwatora pracy transnarodowych specjalistów, jednak nie jest to jedyna jej rola. Własne doświadczenia mobilności pozwalają Wagner lepiej zrozumieć badane procesy oraz dokonać bardziej wyczerpującej analizy. Taka pozycja osoby prowadzącej badania znacznie ułatwia przeniknięcie do specyficznego i hermetycznego środowiska naukowców (szczególnie nauk ścisłych) oraz zbudowanie zaufania, jakie jest niezbędnym elementem powodzenia badań jakościowych. Zaproponowana przez autorkę metodologia badawcza wydaje się najbardziej odpowiednia do analizy wskazanego zjawiska i może stać się drogowskazem dla innych badaczy tego rodzaju zagadnień.

Na uwagę zasługuje także zastosowanie wielopłaszczyznowej triangulacji danych oraz metod badawczych. Scharakteryzowaną powyżej nową perspektywę badawczą oraz autorską propozycję teoretyczną autorka konfrontuje z aktualnie prowadzonymi badaniami. Szczególnie interesująca wydaje się ostatnia faza badania, w której jego bohaterowie otrzymują możliwość ustosunkowania się do wyników pracy autorki (proces walidacji przez uczestników). Dzięki takiemu zabiegowi Wagner uzyskuje potwierdzenie oraz uzupełnienie przedstawionych wyników, co znacząco wzbogaciło obraz polskich profesjonalistów transnarodowych.

Już we wstępie został naświetlony problem związany ze sceptycyzmem naukowców zajmujących się

tak zwanymi *life science* (nauki ścisłe, jak na przykład biologia molekularna, genetyka, medycyna kliniczna, chemia). Badani kwestionowali możliwość tworzenia nauki na podstawie „swobodnych pogaduszek” (Wagner 2011: 26). Taki pogląd utrudniał nawiązanie pierwszych relacji badacz–badany. Jednak dzięki wcześniejszym doświadczeniom autorki oraz specyficznej umiejętności budowania atmosfery zaufania Wagner zniwelowała tę barierę i uzyskała interesujący materiał badawczy. Istotnym elementem procesu dowodzenia, że metody socjologiczne również mogą być podstawą do tworzenia nauki był wspomniany już wcześniej proces triangulacji oraz walidacji. W konkluzji pojawiają się nawet wnioski, że praca socjologów jest w pewnym sensie analogią do pracy badaczy w laboratoriach (obydwie grupy opierają swą pacę na eksperymentach), a specjaliści badań ilościowych przypominają bioinformatyków.

Kolejne rozdziały książki zawierają analizę wyników badania. Ich układ jest chronologiczny oraz zawiera symultaniczną analizę badanego procesu. Autorka dzieli grupę badawczą na trzy kategorie: *pionierów*, *kontynuatorów* oraz *obieżyświatów*¹ oraz rozważa kolejne fazy kształtowania się tożsamości *transnational professional*. Wagner analizuje drogę przedstawicieli polskich elit do nauki, rozważa motywy i przebieg zagranicznego pobytu badanych osób na danych uniwersytetach, po czym przechodzi do kolejnego etapu badania mobilności, jakim jest decyzja o powrocie do kraju. Narracje bohaterów publikacji dotyczą kluczowych kwestii związanych z kształtowaniem się ich własnych karier poprzez wyjazdy zagraniczne w celach naukowych.

¹ Postawą konstrukcji tej klasyfikacji są lata, w jakich udawali się oni na stypendia zagraniczne: a) *pionierzy* (1995–1998), b) *kontynuatorzy* (2001–2003) oraz c) *obieżyświaty* (2006–2008) (Wagner 2011: 26).

Autorka wyróżniła najczęściej pojawiające się w tym zakresie treści i dokonała ich analizy.

Trzy ostatnie rozdziały poświęcone zostały sformułowaniu diagnozy bolączek polskiej nauki, podsumowaniu kwestii powiązania karier z transnarodowością oraz weryfikacji postawionych hipotez i sformułowaniu konkluzji.

Taki układ publikacji jest niewątpliwie ogromną zaletą książki I. Wagner. Struktura i język publikacji są dobrze dopasowane do analizy poruszanych zagadnień. Autorka w sposób logiczny i konsekwentny rozważa kolejne aspekty budowania transnarodowości, a przy tym posługuje się językiem, który jest czytelny również dla osób nieposiadających socjologicznego wykształcenia. Bogaty aparat przypisów objaśniających poruszane zagadnienia, jak również przeplatanie wywodu licznymi cytatami z wywiadów przyczyniają się do lepszego zrozumienia badanej problematyki. Po lekturze książki *Becoming Transnational Professional...* czytelnik może być przekonany, że etnografia jest żywą i fascynującą dziedziną socjologii.

Książka rozwija, niepopularny w dyskursie publicznym, nurt badania zaangażowania w pracę naukową. Autorka pokazuje jak ważna dla badanych naukowców jest ich praca, ale nie jest to dywagacja na temat pracoholizmu, lecz – wprost przeciwnie – dostrzeżenie pasji i zaangażowania, jakie elity naukowe wkładają w rozwój własny, jak również w rozwój wiedzy ogólnoswiatowej.

Publikacja Wagner stanowi bardzo istotny wkład w sposób badania przebiegu procesu kształtowania się tożsamości transnarodowego profesjonalisty. Socjologia pracy zajmująca się badaniem społeczności naukowej dotychczas rzadko koncentrowała się na

kwestiach związanych z międzynarodową kulturą pracy. Badaniom podlegały natomiast wybrane elementy tej kultury. Ta publikacja analizuje fenomen mobilności jako wieloetapowego procesu, na który oddziałują bardzo różne czynniki zewnętrzne oraz wewnętrzne. Książka podejmuje niezwykle interesujący i niewystarczająco eksplorowany na gruncie polskim nurt badań nad procesem budowania karier młodych polskich elit naukowych.

Jedno z najważniejszych spostrzeżeń, jakie nieść może lektura *Becoming Transnational Professional...*, dotyczy wielowymiarowości procesu kształtowania się tożsamości transnarodowego profesjonalisty, jak również mnogości dróg wiodących do osiągnięcia tej roli. Jak zauważa autorka, nie ma jednych trajektorii wejścia na ścieżkę mobilności, a tym bardziej jej przebiegu czy zakończenia. Wywiady przeprowadzone z naukowcami świadczą, że droga do zostania *transnational professional* stanowi splot czynników o różnej naturze. Autorka wskazuje takie czynniki, jak uwarunkowania społeczne, doświadczenia osobiste, relacje ze współpracownikami i inne.

Niezwykle ciekawym jawi się także odwołanie do sformułowanej już wcześniej koncepcji sprzężenia karier (Wagner 2005). Według niej kariera naukowa badacza jest ściśle powiązana z karierą jego opiekuna naukowego. Jest to relacja dwukierunkowa. W książce odnajdujemy liczne narracje, które potwierdzają tę tezę autorki.

Książka Wagner stanowi niezwykle cenny zasób wiedzy na temat procesu budowania karier młodych polskich naukowców oraz wpływu, jaki ma na to doświadczenie mobilności. Publikacja jest doskonałą pozycją czytelniczą dla socjologów badających wskazane procesy. Lecz potencjalnymi beneficjentami zbioru tych materiałów są również inne środo-

wiska związane z nauką. W szczególności książka ta może być pomocna w zdiagnozowaniu bolączek polskiego systemu kształcenia, w tym między innymi trybu przyznawania stypendiów czy kolejnych stopni naukowych. W tym zakresie publikacją powinny zainteresować się osoby decyzyjne, które mają wpływ na kształt i formę szkolnictwa wyższego w naszym kraju. Tego typu postulaty, które wyrazili także badani naukowcy, autorka przytacza już na wstępie publikacji. Jednak świadoma jest faktu, że niezwykle trudno jest dotrzeć do decydentów i przekonać ich do reform.

Publikację można także z pewnością polecić młodym naukowcom, którzy dopiero zaczynają swoją przygodę w tej dziedzinie lub zastanawiają się nad wyjazdem stypendialnym. Dzięki niej uzyskają, bogato ilustrowane przykładami i cytatami, dodatkowe informacje na temat tego, jakie są standardy pracy w międzynarodowych zespołach, jakie trudności mogą ich spotkać na początku tej drogi i jakie są strategie zapobiegawczo-doraźne z tego tytułu.

Lektura tej książki budzi jednak pewne zastrzeżenia. Po pierwsze, skład grupy badawczej wydaje się nie do końca adekwatny do zilustrowania karier i mobilności polskich naukowców. Zdecydowana przewaga badaczy nauk przyrodniczych, jak również wcześniejsze doświadczenia autorki sprawiają, że to właśnie na analizie karier i mobilności tej specyficznej grupy skoncentrowana jest uwaga badaczki. Zdecydowana marginalność przedstawicieli nauk humanistycznych nie pozwala na stworzenie równoważnej narracji, która mogłaby być zestawiona z uzyskanymi wynikami. Czytelnik odnosi wrażenie, że wypowiedzi badaczy nauk społecznych są tylko dodatkiem – ciekawostką. Co prawda autorka stara się uzasadnić taki stan rzeczy, jednak przywołane argumenty wydają się niewystarczające. Być

może bardziej stosowną strategią byłaby koncentracja badań i analiz wokół środowiska naukowców przyrodników oraz przeformułowanie tytułu publikacji w tym właśnie kontekście.

Inną obiekcją, jaka mogłaby zostać postawiona wobec książki Wagner, jest zbyt optymistyczny obraz badanej grupy. Z uwagi na fakt, że w badaniu uczestniczyli wyłącznie naukowcy, którzy odpowiedzieli na zaproszenie, można mniemać, iż nie przedstawiają oni pełnego obrazu środowiska transnarodowych profesjonalistów. Osoby te (poza jednym wyjątkiem) pozytywnie oceniają przebieg swoich wyjazdów stypendialnych, więc formułują pozytywne narracje. Można przypuszczać, że badacze, którzy nie są usatysfakcjonowani przebiegiem swojej kariery, nie byli zainteresowani dzieleniem się tymi negatywnymi odczuciami i unikali rozmów o swoich porażkach. W tym aspekcie istotne byłoby zaprezentowanie danych świadczących o tym, ilu respondentów nie odpowiedziało na zaproszenie Wagner oraz ilu z nich definitywnie odmówiło. Być może warto byłoby uzupełnić badania o próbę przesłedzenia karier naukowców objętych wsparciem fundacji stypendialnych również poprzez analizę ich dalszych publikacji i aktywności na forum akademickim.

Na zakończenie pozwolę sobie wyrazić swojego rodzaju dygresję i nadzieje związane z kolejnymi publikacjami, dla których książka *Becoming Transnational Professional...* w pewnym sensie wskazała drogę dociekań badawczych. Niezwykle kuszącą perspektywą dla socjologów byłoby zestawienie otrzymanych wyników z analizą rozwoju karier grupy kontrolnej złożonej z naukowców, którzy nie doświadczyli pracy w środowiskach transnarodowych. Zebrane w publikacji Wagner dane oraz analizy mogłyby również stać się podstawą

do uzupełnienia obrazu młodych polskich naukowców o wyniki badań ilościowych. Warto także rozważyć kwestie dotyczące samopostzegania elity młodych polskich naukowców oraz sposobów uzasadniania ich wyborów. Interesująca jest również perspektywa skonstruowania grupy badawczej złożonej z samych humanistów. Z pewnością trajektorie kształtowania się karier tych osób oraz ich mobilności przebiegają w odmienny sposób niż przedstawicieli nauk ścisłych. Specyfika pracy naukowców zajmujących się badaniami społecznymi jest odmienna od kultury pracy ukształtowanej w laboratoriach mikrobiologicznych czy fizycznych. Tak jak już wspomniałam, zestawianie w przedstawianej publikacji tych dwóch specyfik pracy naukowej nie jest według mnie zabiegiem uzasadnionym, choć z pewnością pozwala na wykazanie kontrastu pomiędzy karierami badaczy.

Bibliografia

Kusenbach Margarethe (2005) *Across the Atlantic: Current issues and debates in US ethnography*. „Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research”, vol. 6, no. 3, art. 47 [dostęp 17 czerwca 2011 r.]. Dostępny w Internecie <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/18/39>>.

Wagner Izabela (2005) *Sprzężenie karier. Konstrukcja karier w środowiskach artystycznych i intelektualnych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 1, nr 1, s. 20–41 [dostęp: 17 czerwca 2011 r.]. Dostępny w Internecie <http://www.przegladsocjologiijakosciowej.org/Volume1/PSJ_1_1_Wagner.pdf>.

Cytowanie

Oknińska Elżbieta (2012) *Recenzja książki Wagner Izabela (2011) Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych*. Warszawa: Scholar. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 8, nr 3, s. 110–115 [dostęp: dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <<http://www.przegladsocjologiijakosciowej.org>>.

Do zagadnień, które zostały zasygnalizowane w tej książce, a które mogłyby stać się podstawą szerszych badań, należy również funkcjonowanie tak zwanych sieci wsparcia (*network systems*), bez których w wielu krajach rekrutacja na atrakcyjne stanowiska naukowe jest niemożliwa.

Reasumując, książka Izabeli Wagner *Becoming Transnational Professional. Kariery i mobilność polskich elit naukowych* zawiera niezwykle bogaty obraz procesu stawania się transnarodowym profesjonalistą. Z opowieści badanych wyłania się także historia rozwoju w Polsce tradycji wyjazdów naukowych do prestiżowych ośrodków badawczych oraz typy mobilności wśród naukowców. Publikacja otwiera ponadto dużo ważnych wątków do dyskusji, podważając wiele utartych twierdzeń na temat mobilności naukowców.

----- (2010) *Jak badać procesy mobilności zawodowej? Kluczowa rola etnografii w powstaniu nowej propozycji teoretycznej odnośnie do socjologii mobilności*. „Studia Humanistyczne AGH”, t. 8, s. 41–56.